

Bogdan Klepacki

Recenzja książki Krystyny Krzyżanowskiej,
*Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania innowacji
w zespołowym działaniu w rolnictwie*¹

Book review *Economic and Social Determinants of Innovation
in Teamwork in Agriculture* by Krystyna Krzyżanowska

W recenzowanym opracowaniu Autorka zaprezentowała problematykę działalności zespołowej w rolnictwie, a więc ważną, aktualną i jeszcze relatywnie dość rzadko analizowaną. Ukazało się co prawda wiele prac z tego zakresu, ale najczęściej miały one charakter wybiórczy, cząstkowy. Również zagadnienie innowacyjności doczekało się licznej literatury, na ogół jednak dotyczącej zjawiska w ogóle lub w innych obszarach gospodarki narodowej. Autorce udało się te dwa zagadnienia, czyli innowacyjności i działań zespołowych, połączyć w interesującej syntezie. Było to możliwe, Autorka bowiem ma bogate doświadczenie w omawianej problematyce. Można wręcz stwierdzić, że badania z tego zakresu stanowią zasadniczą część jej działalności naukowo-badawczej.

Omawiana książka składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów merytorycznych oraz podsumowania i wniosków. We wstępie Autorka uzasadniła potrzebę podjęcia tematu oraz wskazała obszary innowacji i skalę działalności zespołowej w kraju.

W pierwszym rozdziale omówiła zagadnienie innowacji i innowacyjności od strony teoretycznej. Przedstawiła dostępne w literaturze koncepcje z tego zakresu, z szerokim wykorzystaniem literatury światowej. Autorka zaprezentowała historię innowacyjności na tle teorii rozwoju gospodarczego, przedstawiła różne definicje i interpretacje. Wskazała na cztery główne podejścia do interpretacji zjawiska

Prof. dr hab. Bogdan Klepacki, Wydział Nauk Ekonomicznych, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, bogdan_klepacki@sggw.pl.

¹ K. Krzyżanowska, *Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania innowacji w zespołowym działaniu w rolnictwie*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2016, ss. 202.

innowacyjności, a mianowicie ukierunkowane na: jednostkę, strukturę, zależności interakcyjne oraz systemowe tworzenie wartości. Interesujące jest też przedstawienie pozycji Polski w zakresie innowacyjności na tle Unii Europejskiej. Niestety znajdujemy się na 24 miejscu, co oznacza, że nasz kraj zalicza się do grupy „umiarkowani innowatorzy”. Ogólnie można stwierdzić, że omawiany rozdział jest zwarty, syntetyczny i klarowny. Stanowi kompendium wiedzy z omawianego zakresu oraz dowodzi doskonałej znajomości analizowanej problematyki przez autorkę.

Rozdział drugi jest poświęcony działaniom grupowym w ujęciu teoretycznym. Autorka omówiła ważniejsze nurty występujące w ekonomii instytucjonalnej, bliżej przedstawiła zagadnienie kosztów transakcyjnych. Zaprezentowała także teorię ekonomiczną działań zbiorowych oraz teorię ekonomii społecznej. W interesujący sposób zrelacjonowała poglądy różnych autorów i systematyzacje przez nich proponowane. Omówiła również interdyscyplinarność problematyki grup producenckich. Rozdział ma charakter przeglądowy, przydatny może być zwłaszcza dla osób poszukujących np. „umiejscowienia własnych badań w określonym nurcie teorii ekonomicznych”.

W rozdziale trzecim przedstawiono rozmiary i rodzaje działalności grupowej w Europie oraz wybranych państwach świata. Autorka zaprezentowała etapy rozwoju tej działalności we Francji, w której pojawiła się ona dość wcześnie i przyjmowała bardzo różną postać. Dosyć szeroko omówiono funkcjonowanie kółek maszynowych (lub organizacji podobnych), ze szczególną uwagą poświęconą rolnictwu niemieckiemu, swego rodzaju prekursorowi takich jednostek. Doświadczenia niemieckie w tym względzie są wyjątkowo interesujące, gdyż w niektórych landach do kółek maszynowych należy nawet 85% rolników. W tej części opracowania Autorka systematyzuje korzyści z przynależności do kółka maszynowego zarówno dla dostawcy usług, jak i jego odbiorcy.

Ważny fragment rozdziału stanowi analiza organizacji gospodarczych producentów. Autorka zaprezentowała stan spółdzielczości rolniczej oraz grup producenckich we Francji, Niemczech i Wielkiej Brytanii. Omówiła również sytuację w tej dziedzinie w Stanach Zjednoczonych, w tym formy wsparcia rozwoju grup producenckich na forum krajowym. Przedstawiła ponadto stan organizacji grup producentów owoców i warzyw. Okazuje się, że aż 43% całej sprzedaży w Unii dokonują organizacje producentów, a 16,5% producentów owoców i warzyw funkcjonuje w formie zespołowej. Prawie cała sprzedaż tych produktów w Belgii i Holandii odbywa się poprzez jednostki wspólnie zorganizowane.

Ostatni podrozdział dotyczy działań wspierających rozwój integracji pionowej i poziomej w Unii Europejskiej. Analizując to zagadnienie, Autorka przedstawiła sytuację we Francji, Niemczech, Hiszpanii i Austrii. Sądzę, że ta część opracowania mogłaby szerzej zaprezentować formy wsparcia wspólne dla całej UE, wynikające

z WPR, a także specyficzne działania poszczególnych państw. Takie zestawienie komparatywne porównane ze skalą działań zespołowych i ich udziałem w rynku krajowym byłoby pomocne do wskazania słuszności (lub braku) wspierania działań grupowych.

Czwarty rozdział Autorka poświęciła zagadnieniu uwarunkowań oraz skali rozwoju działalności zespołowej w rolnictwie polskim. Zaprezentowała pojęcie oraz cele działań grupowych i ważniejsze regulacje prawne z tego zakresu. Szczegółowiej omówiła przebieg procesu zrzeszania się rolników w formie grup producenckich, a także korzyści z tego działania. Przedstawia także dane statystyczne dotyczące zmiany liczby grup producentów rolnych w skali kraju oraz w ujęciu przestrzennym (wojewódzkim). Okazuje się, że najwięcej takich grup powstało w województwie wielkopolskim, a najmniej w świętokrzyskim. Najwięcej grup zajmuje się produkcją zbóż lub roślin oleistych, a następnie trzody chlewnej i drobiu. Przeważają grupy zorganizowane w spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i spółdzielnie.

Autorka dokonała także przeglądu ewolucji regulacji prawnych dotyczących tworzenia i funkcjonowania grup producentów rolnych oraz ich związków. Przedstawiła skalę wsparcia działalności grup – zarówno od strony regulacyjnej, jak i wartościowo, w ujęciu wojewódzkim. Okazuje się, że większość pomocy z tego tytułu otrzymały grupy z czterech województw: wielkopolskiego, dolnośląskiego, kujawsko-pomorskiego i opolskiego, a więc regionów o najwyższym poziomie rozwoju rolnictwa w kraju.

Rozdział kończy analiza funkcjonowania grup producentów owoców i warzyw. Na początek Autorka zaprezentowała dane statystyczne ich dotyczące z lat 2004–2015, a dla ostatniego roku w ujęciu przestrzennym, według kategorii produktów i formy prawnej. Ta część opracowania ma dużą wartość poznawczą i informacyjną. Rozdział kończy prezentacja celów realizacji programów operacyjnych organizacji producentów. Omawiany rozdział jest interesujący, zawiera wiele istotnych informacji i danych statystycznych. W podsumowaniu za ważne można uznać stwierdzenie Autorki, że decyzja o wspieraniu zespołowych działań w sektorze owoców i warzyw, której celem jest większa konsolidacja producentów w organizacjach i związkach organizacji, a nie tworzenie nowych podmiotów, była słuszna.

Rozdział piąty dotyczy ważnego zagadnienia, a mianowicie zasobów ludzkich w działaniach zespołowych. Autorka przedstawiła tu tendencje zmian w zakresie struktury wykształcenia ludności wiejskiej i kierowników indywidualnych gospodarstw rolnych. Wskazuje na pozytywne tendencje, jakie występowały w tym zakresie w badanych latach (od początku obecnego stulecia). Ogólnie kierunki zmian w strukturze zasobów ludzkich na wsi autorka ocenia pozytywnie.

Kolejnym omawianym zagadnieniem jest „przywództwo”. W interesujący sposób przedstawiono cechy, jakimi przywódca powinien się charakteryzować, a także

źródła/podstawy władzy oraz style przywództwa. Szczególne miejsce Autorka poświęca liderom wiejskim oraz ich typom w ocenie różnych autorów. W tym miejscu prezentuje także wyniki badań własnych, przeprowadzonych wśród rolników działających w organizacjach producenckich oraz doradców współpracujących z tymi rolnikami. Interesujące jest, że respondenci za najważniejsze cechy osobowości liderów uznali inicjatywę, inteligencję, pewność siebie, odwagę i dojrzałość społeczną. Z umiejętności za najważniejszą uznano szybkość i trafność podejmowanych decyzji oraz przekonanie innych do współpracy. Wyniki badań własnych autorki są interesujące i kierunkowo zbieżne z wynikami badań innych autorów (Anna J. Parzonko, Agnieszka Werenowska, Marzena Lemanowicz, Marta Domagalska-Grędyś). Prezentacja wyników badań jest interesująca i dostarcza ciekawych informacji o tych liderach. Brakuje jednak podsumowania badań, autorka poprzestała na warstwie informacyjnej, nie poszukując zależności, np. korelacji między wielkością grupy czy kierunkiem jej produkcji a formą prawną, liczebnością grupy, jej zmianami itp.

Interesujące są wyniki autorki dotyczące preferowanych cech osobowych liderów, z wykorzystaniem modelu wielkiej piątki Paula Costy i Roberta McCrae'a, a także ich umiejętności interpersonalnych. Tu jednak brak jest informacji o metodzie doboru prezesów grup/organizacji producentów rolnych. Ogólnie jednakże można stwierdzić, że omawiany rozdział jest ciekawy i przynosi wiele ważnych informacji. Cenne jest też wykazanie przez autorkę znaczenia wpływu predyspozycji osobowych i umiejętności interpersonalnych liderów na efektywne funkcjonowanie grup producenckich. Stwierdza ona, że charyzma, kreatywność, sprawne działanie lidera to jeden z ważnych czynników sukcesu działań zespołowych w obszarze rolnictwa.

Rozdział szósty poświęcono zagadnieniom innowacyjności, głównie w formie prezentacji empirycznych badań własnych. Autorka przedstawiła wyniki dwóch badań, a mianowicie grup/organizacji producentów owoców i warzyw oraz grup producentów rolnych. Dotyczyły one wielu aspektów innowacyjności, takich jak np. rodzaje innowacji technologicznych i nietechnologicznych, innowacji produktowych, marketingowych, motywy ich wdrażania, czy liczba innowacji. Do określenia współzależności wybranych cech badanych grup zastosowano test chi-kwadrat. Wyniki obliczeń wskazują na słabe zależności między skalą innowacyjności a np. wiekiem, wykształceniem lidera czy czasem pełnienia tej funkcji. Wyniki te odbiegają od powszechnego przekonania osób interesujących się problematyką grup producenckich i innowacyjnością. Sądzę, że Autorka za mało wyekspozowała ten wynik badań, nie pokusiła się o żadne płynące z nich wnioski. Podobnie za brakło analizy wyników w kolejnym podrozdziale (dotyczącym analizy skupień).

W omawianym rozdziale Autorka przedstawiła także źródła informacji o innowacjach. Okazało się, że głównymi źródłami są internet i prasa branżowa, na

dalszym miejscu dopiero plasują się źródła rynkowe. Jest to nowa informacja i też powinna być przez autorkę bardziej wyeksponowana, wskazuje bowiem na nowoczesne podejście producentów rolnych do poszukiwania informacji profesjonalnych. Innym wynikiem godnym szerszej analizy jest słaba pozycja doradztwa rolniczego, zwłaszcza państwowego, wśród instytucji postrzeganych przez producentów jako jednostki ich wspierające.

Autorka przedstawia również źródła finansowania działalności inwestycyjnej badanych grup w zestawieniu z wykształceniem producentów i czasem funkcjonowania grupy. Sądzę jednak, że poza samą informacją wskazana byłaby choćby krótka analiza wyników i próba wnioskowania. Rozdział kończą informacje dotyczące planów rozwojowych grup w zależności od wieku, wykształcenia i czasu pełnienia funkcji przez liderów grup. Tu również brak krótkiej analizy, co z tych badań wynika, jakiego rodzaju zależności występują, np. co chcą robić liderzy młodzi, co starsi, mniej i bardziej doświadczeni, lepiej i gorzej wykształceni. Ogólnie można stwierdzić, że omawiany rozdział jest ciekawy, jednak nie wykorzystano odpowiednio danych liczbowych do celów analitycznych i wnioskowania.

W rozdziale siódmym, ostatnim, Autorka podjęła problematykę ekonomicznych i pozaekonomicznych efektów działania w grupach producentów. Przedstawiła poziom sprzedaży (w tonach) w grupach o różnych kierunkach produkcji, a także tendencje zmian w zależności od czasu funkcjonowania na rynku. Kolejnym omawianym zagadnieniem były ekonomiczne korzyści współdziałania producentów. Zgodnie z oczekiwaniami najważniejszym motywem dla grup producentów owoców i warzyw był łatwiejszy dostęp do rynku oraz lepsze wykorzystanie maszyn (wzrost dochodów w grupach producentów rolnych).

Autorka przedstawiła także wyniki badań dotyczące pozaekonomicznych korzyści z współdziałania w grupie. Dominowała możliwość wymiany poglądów i zdobycia nowej wiedzy oraz umiejętności, a także łatwiejszy dostęp do nowych rynków. Wśród czynników utrudniających tworzenie grup producenckich były takie, jak: brak zaufania producentów do siebie, brak środków finansowych, niedobór odpowiednich liderów i niestabilne przepisy prawne.

Recenzowane opracowanie zamyka część zatytułowana Podsumowanie i wnioski, która składa się z dwóch części, a mianowicie uogólnień i wniosków z badań własnych oraz perspektyw i rekomendacji dotyczących rozwoju zespołowych form w polskim rolnictwie. W części pierwszej autorka, po krótkim wprowadzeniu, przedstawiła dziewięć wniosków, o różnej wadze i znaczeniu. W mojej ocenie na podkreślenie zasługuje spostrzeżenie zawarte we wniosku trzecim, że liderzy grup producentów rolnych w różnym stopniu podkreślali motywy związane z klientem oraz z rozwojem przedsiębiorstwa. I tak dla rolników najważniejsze było obniżanie kosztów i wzrost produkcji, natomiast dla ogrodników – satysfakcja klienta. Ważne

wydaje się także (we wniosku 5) wykazanie niewielkiej roli doradztwa państwowego oraz jednostek badawczo-rozwojowych we wsparciu działalności grup producenckich. Autorka postuluje więc opracowanie programu szkoleń z zakresu promocji, *public relations* i *social media* dla pracowników instytucji wspierających działalność innowacyjną w rolnictwie.

W części perspektywy i rekomendacje autorka wskazuje na kilka aspektów. Pozytywnie ocenia podjęte działania legislacyjne w zakresie wsparcia grup/organizacji producentów rolnych, ale uznaje je za niewystarczające. Postuluje określenie wyższych minimalnych progów liczby członków grup, kształtowanie polityki rolnej wspierającej koncentrację w rolnictwie, wsparcie producentów przez doradców rolnych i pracowników jednostek badawczo-rozwojowych. Podkreśla także, na przykładzie wybranych państw Unii Europejskiej, znaczenie formy spółdzielczej w rozwoju działań grupowych w polskim rolnictwie.

Recenzowane opracowanie kończy rozbudowana bibliografia, zawierająca ponad 200 pozycji z różnych okresów historycznych, z dominacją literatury współczesnej. Dobór prac wydaje się kompletny i obejmuje wszystkie ważniejsze pozycje z analizowanej problematyki (zwłaszcza jeśli chodzi o publikacje krajowe).

Oceniając całość, można stwierdzić, że opracowanie jest napisane zrozumiałym językiem, bez przesadnej komplikacji, w sposób komunikatywny. Ma duże walory informacyjne (przeładowe, statystyczne), merytoryczne i dydaktyczne. Jestem przekonany, że publikacja będzie bardzo przydatna osobom podejmującym problematykę zespołowych działań producentów w rolnictwie (i nie tylko), jak też wspierania aktywności innowacyjnej, zwłaszcza młodym pracownikom nauki, będzie też cenioną pomocą dydaktyczną w nauczaniu zagadnień związanych z rolnictwem oraz organizacjami producenckimi, a także współpracą z przetwórstwem (przemysłem) rolno-spożywczym na poziomie szkół wyższych i średnich, jak również osobom zajmującym się polityką rolną, samorządom terytorialnym, członkom organizacji i izb rolniczych oraz w doradztwie rolniczym.